

LUBICA BLAŽENCOVÁ*

Poetické rezonancie žalmov v diele P. O. Hviezdoslava¹

BLAŽENCOVÁ, L.: Poetic Resonances of the Psalms in the Works of P. O. Hviezdoslav. *Slavica Slovaca*, 59, 2024, No 3, pp. 462-470 (Bratislava).

The study explores the presence of sacred elements in literature, with a focus on the influence of psalms on the poetic works of P. O. Hviezdoslav. It analyzes how the biblical hymns shape the emotional and thematic dimensions of his poetry, particularly in addressing national and social issues of the time. The study also considers the broader cultural and historical context that influenced Hviezdoslav's writing, demonstrating how these spiritual elements resonate with the collective consciousness of the Slovak nation. Hviezdoslav draws deep inspiration from biblical texts, using them to express his profound spiritual connection with God, creating powerful parallels between the Old Testament psalmist and the struggles of the Slovak people at the end of the 19th century. The collection „Psalms and Hymns“ not only reflects the author's personal piety but also enriches the spiritual and artistic landscape of Slovak literature, offering a unique synthesis of religious and national.

P. O. Hviezdoslav, psalms, sacred elements, Slovak poetry, national themes.

História literatúry je prestúpená prvkami sakrálna. Pevné miesto v nej nachádzajú biblické príbehy, liturgické obrady i modlitbové texty. Dominantné postavenie patrí žalmom. Žalmy sú zbierkou stopäťdesiatich rytmických náboženských piesní zložených podľa osobitných formálnych a metrických pravidiel. Obsahujú „tradície o spasiteľských Božích dielach z obdobia kráľovskej monarchie, spomienky na dejinné udalosti Izraela, spevy z babylonského zajatia a modlitby jednotlivcov a národa z poexilového obdobia (...) tematicky sa dotýkajú všetkých otázok a problémov starozákonnej teológie.“²

Žalmy mali hlboký vplyv na literatúru počas celej histórie. Predstavujú autentické vyjadrenia duchovnej skúsenosti človeka s Božou prítomnosťou. Poskytujú útechu, posilňujú vieru a zameriavajú sa na oslavu Božej veľkosti a svätosti. Vyjadrujú vďaku za stvorenie a spásu, ako aj prosbu o milosrdenstvo a pomoc v čase súženia. Týmto spôsobom žalmy formujú duchovný a literárny život, prenikajú rôzne epochy a kultúrne kontexty. Univerzálne témy, ktoré sa vyskytujú v žalmoch, z nich urobili nadčasový zdroj inšpirácie.

Tieto poetické spevy nachádzajú dominantné postavenie nielen v Biblii, ale v rôznych adaptáciách i v umení a v literatúre ako priame citácie, odkazy či parafrázy. Objavujú sa v rozličných

* Mgr. Lúbia Blažencová, PhD., ORCID 0000-0001-7571-4727, Pedagogická fakulta Univerzity Komenského, Šoltésovej 4, 811 08 Bratislava, blazencova1@uniba.sk

¹ Štúdia je výstupom grantového projektu VEGA 2/0045/23 Premeny a súvislosti kultúrnej identity v enkláve a diaspóre: na príklade Slovákov a Rusnákov na Dolnej zemi. / The paper was produced in the project 2/0045/23 Transformations and contexts of cultural identity in the enclave and diaspora: on the example of Slovaks and Rusnaks in the Lowlands.

² Heriban, J.: Príručný lexikón biblických vied. Bratislava: Don Bosco, 1998, s. 1089.

literárnych formách, ako sú básne, hymny, dramatizácie či iné umelecké diela. Ich literárna hodnota spočíva v jazykovej rozmanitosti a poetickom majstrovstve. Z hľadiska duchovnej kultúry sú jedinečným typom literárneho básnenia a pri čítaní a interpretácii vyžadujú osobitné postupy, metaforiku i symboliku. Čo sa týka literárneho stvárnenia, komunikačná situácia žalmu sa prejavuje v reprodukčných verbálnych textových postupoch, teda v systéme účelového, intencného textového prepisu.³

Rozmanité adaptácie žalmov v slovenskej literatúre predstavujú významnú súčasť literárneho dedičstva. V dejinách slovenskej literatúry sa možno stretnúť s ich prekladmi a rôznymi modifikáciami. V období národného obrodzenia básnici ako Ján Hollý či Andrej Sládkovič čerpali inšpiráciu zo žalmov a žalmické motívy sa objavovali v ich básnických dielach, v ktorých reflektovali na otázky viery a ľudského bytia. A. Sládkoviča možno považovať za priameho predchodcu P. O. Hviezdoslava, na ktorého dielo sa Hviezdoslav explicitne odvoláva.

V kontexte slovenskej literatúry je Pavol Országh Hviezdoslav (1849–1921) hodnotený ako výnimočný umelecký talent. Vytvára rozsiahle poetické dielo, ktoré predostiera komplexný obraz národnej existencie. Jeho tvorba sa vyznačuje nielen rozmanitosťou žánrov, ale aj schopnosťou reflektovať kontinuitu vo vývoji svetovej literatúry a aplikovať ju v kontexte národnej literatúry. V Hviezdoslavovej literárnej produkcii sa prejavuje hlboký prienik do myšlienkových a výrazových aspektov biblického učenia.

V jeho mimoriadne rozvetvenej tvorbe vytvárajúcej básnické univerzum zastáva významné miesto prítomnosť Boha. Svoju poetickú inšpiráciu nachádza nielen v prírode, ale i v Biblii a v duchovnej piesni. Ako sa básnik vyjadril: „*v rodičovskom dome súc od detstva nábožensko-mravne vychovávaný, pridržaný k modlitbe a spevu, prirodzene potom čítaval som i sám s úľubou náboženské knihy, aké sa v dome nalezali, prehŕňal sa menovite v biblii, ktorej zvlášte starozákonné historiky sa mi veľmi pozdávali (...) mňa nikdy nezviklali vo viere v prapříčinu sveta, nech si ju Bohom či ináč menujeme;*“⁴ Od malička bol vedený k viere v existenciu absolútneho Dobra a v Božie spravovanie pozemských vecí.⁵

Inšpiroval sa starozákonným žalmom, vkladal doň súkromné vyjadrenie zbožnosti i národnú a sociálnu problematiku. Jeho výzvy k Bohu sú naliehavé. Odkazy na utrpenie žalmistu pochádzajúce od násilníkov a bezbožníkov vytvárajú paralelu k stavu slovenského národa na konci 19. storočia. A v nadväznosti na žalmistu i Hviezdoslav očakáva príchod slávy a prosperitu ľudu.

Hviezdoslavova poézia nachádza svoju odozvu nielen na Slovensku, ale jej tóny zaznievajú i v prostredí dolnozemsých Slovákov. Badateľné je to i v pohľade Jozefa Podhradského-

³ „1. Imitácia žalmu ako žánru v celku (sekularizácia, zintímnienie). 2. variácie konkrétnych žalmov a žánrových postupov biblického žalmu (intertextualita, nadväzovanie): a) preklad, b) parafráza, c) alúzia, d) amplifikácia, e) odkaz na žáner žalmu, f) kalkovanie žalmu. 3. aktualizácia (aktuácia): a) citát, b) motto, c) adjunstácia textových významových sekvencií žalmu alebo nové konotácie žánrovej formy, d) zámena za príbuzné žalmové formy (pars pro toto): elégia, hymna, óda, modlitba, básnický dialóg, lyrická (špirituálna) báseň a i., e) adaptácia žalmu (celku) alebo časti, tzv. ohlasovosť, f) kontaminácia žalmu s príbuznými žánrami (perzifláž, koláž a i.), g) ‚výpožičky‘ motivické, významové celku alebo častí konkrétnych žalmov, textotvorných postupov, rytmu, obraznosti a i. Liba, P.: Žalm ako živý žáner. In Liba, P.: Otvorené návraty. Topoľčianky: END, 2001, s. 21.

⁴ Hviezdoslav, P. O.: Sám o sebe. In Šmatlák, S. – Rapoš, G. (eds.): Hviezdoslav v kritike a spomienkach. Bratislava: Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1954, s. 235.

⁵ Hviezdoslav uvažoval, ešte ako gymnazista, o štúdiu teológie, no po maturite sa rozhodol pre štúdium práva v Prešove. Píše o tom i v liste A. Medzihradskému z roky 1871. Šmatlák, S.: Hviezdoslav: Zrod a vývin jeho lyriky. Bratislava: Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1961, s. 47-49.

ho,⁶ ktorý sa snažil vytvoriť platformu pre kritické zhodnotenie literárnych diel.⁷ Svoju reflexiu demonštruje prostredníctvom fiktívneho veršovaného rozhovoru kritika a autora, konkrétne P. O. Hviezdoslava. Dielo *Duchovné prisma* prezentuje ako úvod do kritiky jeho diel.⁸ Veršovaný text je plný odbojnosti a výziev, Podhradský hľadá odpoveď na otázku, kto je poet. V intencii Hviezdoslavovej tvorby do popredia vystupuje duch, vesmír a Boh. A sám, inšpirovaný poetom, píše svoje básnické dielo *Bohozjavenie v Tatrách* či *Žalm slovenskej ženy*, čím sa priamo hlási k Hviezdoslavovmu duchovnému i poetickému odkazu.

Hviezdoslav svoje žalmické básne zhrnul do cyklu *Žalmy a hymny*, ktoré zaradil do 2. zväzku *Zobraných básnických spisov (1895)*.⁹ Zbierka tvorená osemnástimi básňami sa hlási k žalmickej tradícii a práve na ne bude zacielená pozornosť. Básne vznikali v rozpätí rokov 1885–1895, teda v období temných časov slovenského národa, ktoré sa poeticky odrazili v obsahovej náplni jednotlivých textov. Vyjadrujú nielen osobné bôle a stavy pokory Hviezdoslava spievajúceho ústami žalmistu a modliaceho sa za seba, ale tematicky sa rozširujú i na celý národ, krajinu, prírodu okolo i šírku celej zeme a vesmíru.

Hviezdoslav sa v tvorbe vzdialil priamemu napodobňovaniu biblických žalmov, prekročil ich hranice a začal vnímať žalm ako autonómnu literárnu formu, do ktorej vnášal vlastné kreatívne prvky. Biblický žalmický text sa pre neho stal len východiskovým bodom, z ktorého čerpal vo svojej umeleckej tvorbe. Avšak v jeho interpretácii si zachoval iba formálnu štruktúru s invokatívnym charakterom, pričom námet, duchovnú a emocionálnu podstatu žalmu prelínal s vlastnými myšlienkami a pocitmi. Tento proces transformácie nastal od jeho počiatočného postavenia „žalmového napodobňovateľa“ a viedol k pozícii „tvorivého žalmistu“, čím vytváral svojský nový žánrový variant, ktorý reflektoval jeho individuálny umelecký výraz a duchovnú

---

⁶ Jozef Podhradský (1823–1915) bol slovenský učiteľ, spisovateľ, stúpenec mesianistického krídla štúrovcov a aktivista, ktorý svojou tvorbou prispel k rozvoju slovenskej kultúry v zahraničí. Hoci bol súčasťou generácie slovenského romantizmu, jeho diela boli ovplyvnené i tvorbou P. O. Hviezdoslava a inšpirovali ho k napísaniu mnohých diel. Po štúdiu v Komárne a Bratislave pôsobil ako farár a učiteľ v Pešti. Neskôr sa presťahoval do Srbska. Tam pracoval na zlepšení vzdelávania a kultúrneho života slovenskej komunity. Do roku 1898 vyučoval na gymnáziách v Sombore, Leskovaci a Belehrade. Počas svojho života bol aktívnym členom spoločenského a kultúrneho života. Snažil sa podporovať slovenský jazyk a literatúru medzi slovenskými komunitami mimo Slovenska a aktívne sa angažoval v šírení osvetu a kultúrneho bohatstva svojho národa na Dolnej zemi. Vydával časopisy pre deti, písal drámy, prózy, politické, filozofické i teologické spisy. Svoju tvorbu zasvätil posilňovaniu slovenskej identity a kultúry v zahraničí. V roku 1915 utiekol z Belehradu pred príchodom frontu a následne zomrel v roku 1915 v Jagodine. Vajanský, S. H.: State o slovenskej literatúre. Bratislava: Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1956, s. 96-101; Verešová, K.: Život štúrovca Jozefa Podhradského v Belehrade. In: Hlas ľudu, 2013, roč. 2, č. 7. [online]. Dostupné na: <https://hl.rs/zivot-sturovca-jozefa-podhradskeho-v-belehrade/>

⁷ Podhradský, J.: Duchovné prisma. (Pevce Hájnikovej ženy, úvod do kritiky jeho diel). In: Slovenské pohľady, 1908, roč. XXVIII, č. 3, s. 167-179; č. 4, s. 243-247; č. 5, s. 298-300.

⁸ Podľa J. Podhradského má literárna kritika rôzne formy, od jednoduchých recenzií nových diel až po hlbšiu analýzu všeobecných zákonitostí literatúry a vkusu. Ideálna kritika nie je len hodnotením diel podľa abstraktných pravidiel, ale snahou pochopiť ich podstatu a tajomstvo bytia. Kritika má vnímať literatúru ako zrkadlo ľudskej duše a snažiť sa odhaliť to, čo sa skrýva za slovami a obrazmi. Jej dôležitou súčasťou by malo byť porozumenie kontextu vzniku diela a snaha vykresliť obraz človeka, ktorý sa v ňom odráža. „Metóda duchovné prisma, kde kritik pretvoril sa na duchovného maliara, podáva nám figúru či obraz človeka, nie toho, čo je pri knižke ním napísanej, ale toho a takého človeka, aký je v knižke, ktorú napísal“. Pozri Podhradský, J.: Duchovné prisma. (Pevce Hájnikovej ženy, úvod do kritiky jeho diel), c. d., s. 168. Uvedený prístup nepozera len na povrch, ale snaží sa pochopiť hlbšie poslanstvo a reflektovať obraz, ktorý dielo ponúka. Duchovné prisma podľa Podhradského môže pomôcť vytvoriť obraz slovenskej kultúry a identifikovať duchovný vývoj slovenského ľudu. Analýza literárnych diel umožní lepšie postihnúť nielen samotné dielo, ale aj autora a spoločnosť, v ktorej žil. Predstavený prístup k literatúre by mohol poskytnúť hlbšie pochopenie našej kultúrnej identity a prispieť k jej obohateniu práve prostredníctvom zahĺbenia sa do poézie P. O. Hviezdoslava.

⁹ Pri analýze textov vychádzame z diel: Hviezdoslav, P. O.: Hviezdoslavove sobrané spisy básnické. 3. vyd., sväzok 2., Oddiel lyrický. V Turčianskom Sv. Martine: Matica slovenská, 1928. 406 s.; Hviezdoslav, P. O.: Žalmy a hymny. Liptovský Mikuláš: Tranoscius, 1996. 84 s.; Hviezdoslav, P. O.: Dielo I. Bratislava: Slovenský Tatran, 1996. 712 s.

skúsenosť.¹⁰ Vo svojich žalmických adaptáciách odkazuje na univerzum, ktoré je výrazom Božej múdrosti a svet chápe ako koherentný celok, kde príroda i ľudské dejiny majú jedného spoločného menovateľa.¹¹ F. Votruba¹² v spojitosti s Hviezdoslavovou lyrickou tvorbou píše o „tieni fatalizmu“, ktorý sa vinie jeho poéziou v ťažkých chvíľach ako čierny závoj. „Subjektívna lyrika, hlboká a citlivá, reagujúca na všetky impulzy a nárazy životné, vyjadrujúca i najhlbšie vznety rýdzo osobné, prepleta sa so žalmickými a hymnickými apelmi a výzvami príslušníka národa ubíjaného a trpiaceho.“¹³

Pozadie zbierky *Žalmy a hymny* vytvára trpká realita básnikovho života. Dejinný vývin národa, kruté údery maďarizácie, vedomie pomínutelnosti a definitívne umlknutie jeho predchodcov, ale i smrť Hviezdoslavových najbližších ústia do ťažkej vnútornej krízy básnika a neradostnej konfrontácie minulosti a prítomnosti.

Básne včlenené do uvedenej zbierky sú zoradené chronologicky, no hlbší pohľad na ne dáva možnosť nájsť spoločné tematicko-motivické celky. Hviezdoslav začína, tak ako biblický žalmista, vzdávaním úcty slávnej minulosti, pripomína Bohu jeho veľkolepé činy vykonané pre národ. Vyzdvihuje cyrilometodskú tradíciu (*Žalm na tisícročnú pamiatku vierozvestcov sv. Cyrila a Metodeja*).¹⁴ Básnik ju tvorí v súvislosti s výročím ich tisícročného príchodu na Veľkú Moravu. Hlbšia analýza básne odhaľuje kontextuálny pohľad na inú zásadnú udalosť spojenú s jej datovaním a to smrť Metoda (6. apríl 886). Hviezdoslav mu vyjadruje úctu a zdôrazňuje význam cyrilometodskej misie. Symbolicky poukazuje na motív rozhrania, ukončenia ich misie na Veľkej Morave, no zároveň je to iniciačný impulz pre ďalšie šírenie učenia. Začína apoteózou ich významných skutkov „Zazvuč, varyto moje“, „splesaj zbožným naladením“, poukazuje na minulosť „národe, konal v tebe veľký čin sveta Pán“ a ústi do trpkého stavu súčasnosti „Hoc pokorený si dnes, zdĺavený najhlbšiu pod podnož, / šsarpaný čo strom u cesty, záškodcom k rozkoši“, predsa sa do popredia dostáva viera v pomoc Hospodina „niet krivdy najmenšej, ó, niet, juž Boh by nestrestal!“ V básni ide o konfrontáciu medzi slávnym podnetom básne a súčasnou realitou národného života. Slovanmi starozákonného žalmistu, „grandióznou stavbou myšlienkového paralelizmu líči stav pokorenia národa, ale v kľúči žalmistov Starého zákona prorocky veští svojmu národu slávu“.¹⁵

Básne uvedenej zbierky by sa dali motivicky rozdeliť na hymny plné oslavy Božieho dieľa, ktoré Hviezdoslav poeticky vyjadril prostredníctvom prírodných motívov a symbolov viery. Nasledujú básne tematicky sa viažuce na cirkevný rok, v ktorých sa prelína hymnický tón so žalmickými rezíduami. Špecifickú skupinu tvoria trpké žalmické tóny ústiace k nádhernej apoteóze *Žalmu života*.

Prírodné motívy a veľkosť Božieho dieľa sa do popredia dostávajú v oslavných básňach. Hviezdoslav umocňuje majestátnosť Tatier, ktoré pomenúva prívlastkami „slávne“, „zlaté“, no zároveň i „chmúrne“ a „dumné“. Tatry sa v jeho tvorbe stávajú symbolom vznešenosti, nado-

¹⁰ Pražák, A.: S Hviezdoslavom: Rozhovory s básnikom o živote a diele. Bratislava: Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1955. 455 s.

¹¹ „Hoci črty panteizmu v jeho básnickom diele nájdene, môžeme ich hodnotiť len ako prejav jeho silného vzťahu k prírode. Hviezdoslav bol a v princípe zostal teistom. Hoci sa v 70. rokoch inšpiroval empirickým determinizmom a jeho racionalistickou kvalitou poznania, nikdy sa nestotožnil s jeho závermi o verifikovateľnom poznaní kozmu.“ Gbúr, J.: Hviezdoslav a česká poézia. Prešov: Náuka, 1998, s. 139.

¹² Votruba, F.: Hviezdoslav. K celkovej charakteristike jeho tvorby. In Šmatlák, S. – Rapoš, G. (eds.): Hviezdoslav v kritike a spomienkach. Bratislava: Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1954, s. 83-89.

¹³ Votruba, F.: Hviezdoslav. K celkovej charakteristike jeho tvorby, c. d., s. 83.

¹⁴ Hlbšiu analýzu básne ponúka príspevok Blažencová, E.: Reflexia básne Pavla Országha Hviezdoslava *Žalm na tisícročnú pamiatku vierozvestcov sv. Cyrila a Metodeja*. In: *Studia Academica Slovaca*, 2023, roč. 52, s. 268-285.

¹⁵ Kostolný, A.: P. O. Hviezdoslav. Život a dielo. Bratislava: Štátne nakladateľstvo v Bratislave, 1949, s. 66.

búdajú sakrálne konotácie oltárov i profánne obrazy každodennosti – sú krbom i stolom. Autor modeluje vertikálny kontrast medzi výškou a hĺbkou, vzostup k Bohu a obraz raja „*v tom že rají, v sieni slávy*“, zatiaľ čo obrazom „*zasadené k hĺbinám*“ evokuje zemskú prikovanosť s negatívnymi podtónmi. Ontologický odraz básnikovej podstaty harmonizuje s pochmúrnymi mračnami zakrývajúcimi majestátne štíty (*K Tatrám*).

Hviezdoslav vzdáva vďaku za krásny stvorený svet, ktorý sa mu zosobňuje v obraze ženy. Symbióza prírody a človeka ústi do hymnického tónu oslavy Boha „*Ó, krásny je Tvoj azúr, Bože, / no krásny i Tvoj zemský kraj*“ (*Z temena hôr*). Vesmír a nebeské diaľky umožňujúce vzlet Hviezdoslavovej duše vystupujú do popredia v básni *Hviezdnaté nebo*. Pohľad na oblohu v ňom vyvoláva otázky: „*Čo ste? Či vatry, ruže, duší hniezda, / sa pýtam neraz.*“. Obraz mesiaca evokuje hostiu a navodzuje pocit slávenia liturgie „*luna vzchodí hostia čo svätá – / tíš, úklon tvorstva – sám Boh omšu slúži...*“. V kontraste s veľkoleposťou nebies stojí človek a neutešený stav ľudstva: „*Na zemi málo milovníkov svetla, / jak málo pravdy verných vyznavačov*“, ktorý rezonuje v básnikovej duši a o to viac ho ženie túžba vzdialiť sa „*len nie k čiernej zemi spiatky, / od zeme ďalej, vyššie, vyššie, ďalej...*“.

V básňach s dominantnými prírodnými motívmi prevláda radosť a vďaka z príchodu jari lámajúcej krutovládou zimy, ktorá je znamením novej sily prírody i básnika (*Hymn jarný*). V tomto radostnom duchu sa nesie i autorovo vyznanie: „*A zaiste Tebe, / Tebe, Hospodine, / bude patriť prvý / kvet, klas prvý v obeť, / v pestrej kytke, venci / zlatom venovaný*“. Vlastný životný osud básnika sa usúvzťažňuje s národnými motívmi, ktoré ladia s obrazmi prírody. V Hviezdoslavovej reflexívnej poézii prenikajú do popredia kajúce i rúhavé tóny, Boh sa mu rozprestiera v prírode a prírodný svet sa stáva pravým miestom Božej existencie, slnko metaforicky antropomorfizuje, je „*okom Boha*“ hľadiacim na svet. Počiatkové motívy noci a hviezd presýtené bohatou obraznosťou ústia do gesta pokory pred Božím majestátom. Vnútro lyrického subjektu súznie s prírodou.

Báseň *Hviezda viery...* motivicky spája obraz hviezdy s toposmi dominantných miest súvisiacich s prítomnosťou Krista. Ide o Betlehem, krst pri Jordáne a Golgotu, kde Hviezda viery predstavuje Betlehem, miesto Ježišovho narodenia. Autor ju prosí, aby rozptýlila v dušiach temnotu pochyb „*nauč veriť: navzdory lži a hane*“. Hviezda lásky „*ľudstvu sňala putá otroka*“ v krste pri Jordáne a darovala mu „*zákon lásky*“. Nad Golgotou sa zjavila hviezda nádeje, a tú žiada „*nauč dúfať: príde súd pokorný*“. Na záver Hviezdoslav necháva žiariť hviezdu spásy. Rozsahovo nevelká báseň *Prosba* zložená z troch strof, ako už samotný názov predznačuje, sa prihovára Najvyššiemu „*Bože, Otče národov*“. Konotačný priestor prosieb sa postupne zužuje, od širšieho pojmu národa prechádza ku konkrétnym poliam, domom, rodine, aby v závere predniesol prosbu za človeka ako takého: „*Nech sa zbaví bludov služby, / netrpí pút krídlam v púti / za osvetou, svobadou!*“ Výzva k slobode a nádej v lepšiu budúcnosť je prítomná vo veľkej časti Hviezdoslavovej lyrickej tvorby.

Zo žalmických tónov sa zdanlivo obsahovo vyčleňuje báseň *Pred Madonou Sixtínskou*. Revitalizuje lexikalizovaný symbol človeka ako krehkej nádoby. Do nej „*Boh-tvorca sám vdýchol skutočne a účelne plam ducha svojeho*“. Obraz duše Hviezdoslav vyjadruje prostredníctvom perifráz, ktoré majú charakter metafor „*je schránkou skvostu*“, „*je temlov ctihodný, v ňom božskej révy nesmrteľný mok*“, „*ten vozduch: valný roztok éteru, nímž paprskujú líčce gloriól*“. Pokračuje prostredníctvom synestetických metafor, založených na spojení zmyslových pocitov sluchu, hudby a zraku, maľby. Hviezdoslav podáva poetický pohľad na obraz Madony, zachytáva jej tvár a „*na ľaliovom čele dôstojnosť / najvyššej ženskej cti a hodnoty*“. Jeho reflexia

vychádza cez „*oko duše*“¹⁶, obraz Madony vníma nielen explicitne, prostredníctvom pohľadu na obraz, ale i implicitne a zdôrazňuje jej veľký čin človečenstvu – „*perlu z hlbín vydala (...) tú perlu, ktorá cenou vyváži svet všetek, / všetky hviezdy zatemní*“. Záver básne obracia pozornosť na situáciu lyrického subjektu, ktorého pohľad na obraz pohýna k modlitbe vyjadrenej „*duše krídel trepotom*“.

V poetických textoch sa odráža symbolika cirkevného roka a súvisí s národnou tematikou. Autor postupuje od obdobia adventu spojeného s očakávaním doby spásy a odkazuje na minulosť i súčasný stav svojho národa. Báseň *Advent* vytvoril cyklickým spojením štyroch sonetov, teda používa formu svetského pôvodu. Obsahovo odkazuje na obdobie očakávania, vyjadrené opakujúcim sa veršom „*Príď, doba spásy! Čakáme ťa...*“ pričom sa mení naliehavosť prívlastkov „*zdávna*“, „*zbožne*“, „*súrne*“ a ústi do asyndetického spojenia verb „*bedlite, proste, pejúc roráty*“. Poukazuje na veľkú zmenu, ktorá „*oblečie svet do novoty života...*“. Pokračuje cez obdobie pôstu a odvoláva sa na žalm 74 (*A ešte pôst!*). V intenciách žalmickej predlohy vyjadruje spolu so žalmistom nárek nad spustošeným chrámom a vytvára paralelu s ranami svojho národa, s jeho ponížením, strádaním a prometeovskými mukami. Nad všetkým dominuje Boží majestát. Ten v Hviezdoslavovej poézii „*prechádza zmenami od tradičnej antropomorfizačnej podoby dobrého ‚otca‘ až po persiflujúci obraz krutého ničiteľa*“.¹⁷ Básnikov jazyk sa mení od pokojnej úvahy až po prejavy vzdoru. Zároveň naznačuje nádej v príchod proroka, ktorý ukončí toto trápenie: „*Ustúp, čierny hyde! / Hlásateľ pravdy, prorok z púšte ide... / On skončí pôst!*“.

Božieho syna vníma ako Pravdu pribitú na kríž „*A z jadra toho vzrastie veľkolepý / strom s dobrá ovocím i v krásy kvete*“. Utrpenie a potupnú smrť Krista stavia do kontrastu so zdanlivým víťazstvom jeho tyranov „*vy ovšem ďalej tupí, hluchí, slepí / tie škrapiny, tie slupky, kosti, črepy / budete zhrýzať, až sa zadrhnete!*“ (*Na Veľký piatok*). Asyndetické spojenia dynamizujú dej a vyznievajú ako nástojčivé emocionálne volanie básnika. Následný *Hymn vzkriesenia* chronologicky pokračuje v smerovaní cirkevného roka. Začína radostným zvolaním „*Ajhl'a, kameň odvalený! / prázdny hrob / Z lona smrti unikal víťaz oslávený!*“, ktoré rámcuje i záver básne príchodom slávy a pravdy. Tá „*uchopí vládu moci, práva / v spravедlivé dlane!*“ K prebudeniu, obrodeniu života a naplneniu túžob po dobre, kráse a pravde, ale i k utišeniu sváru živlov a búrky národov volá slovami „*Príď, Duchu svätý!*“ v básni *Veni Sancte...*

K žalmickej tradícii sa najvýraznejšie približuje básňou uzatvárajúcou cirkevný rok *Žalm pri závierke roka*.¹⁸ Explicitne sa hlási k odkazu žalmu 66, chválospevu za Božiu ochranu a žalmu 35, vyjadrujúcej prosbu Bohu o ochranu pred nepriateľom. Žalm vyzýva k modlitbe usporiadanej do asyndeticky spojených výziev postavených na konfrontácii pozitívnych i negatívnych obrazov prameniach z prírodného, rurálneho i sakrálneho prostredia. Vzdáva vďaka „*za pozitívne radosti*“ i „*za – ach, i horký kalich podaný nenadále k vypitiu až na dno*“. Apeluje na veľkosť Boha a jeho všemohúcnosť vyjadrenú prostredníctvom myšlienkovej syntézy „*bo nič nie je naším, ani sami nie sme svoji, lež všetko Jeho je*“. Uvedený verš sa stáva refrénom, básnik ho zopakuje a obsahovo rozšíri. Vzdáva Bohu chválu a česť za všetko, čo človeku dal i vzal, za rok, ktorý „*vplynul do mora večnosti*“. Zamýšľa sa i nad plynutím času. Čas v Hviezdoslavovom poetickom posolstve nadobúda vivifikačný charakter vyjadrený formou naturifikačných meta-

¹⁶ Metafora sa vyskytuje v diele W. Shakespeara Hamlet. Vybral si ju A. Mickiewicz ako motto svojej skladby Romantyczność (1822) a neskôr aj A. Sládkovič ako motto diela Marína: „Zdá sa mi, že vidím – Kde? – V oku mojej duše.“

¹⁷ Šmatlák, S.: Hviezdoslav: Zrod a vývin jeho lyriky, c. d., s. 268.

¹⁸ Báseň bola pôvodne uverejnená v 1. čísle Cirkevných listov v roku 1889. Šmatlák, S.: Hviezdoslav: Zrod a vývin jeho lyriky, c. d., s. 268.

for¹⁹ horských bystrín či letiaceho vtáka, ktorého perute vytvárajú kontrast „zory“ i „mrákoty“, „úslnia“ a „víchra“, či „stezky živých“ a „mohyly polnoci“. Konotačný priestor rozširuje, čas prirovnáva k moru a veľoceanu, kde jedinou stálosťou je „sídlo Hospodina“. Hviezdoslav sa v básni vracia k neutešnej minulosti, ale aj k stavu pokory a poníženia v súčasnosti, tak ako žalmista v pôvodnom žalme 66, 10-11.²⁰ Poukazuje na hriešnosť a bezbožnosť ľudu „opustili Ťa synovia zradní, zapredali i dcéry neverné“, dokonca explicitne vychádza zo starozákonných dejín, vytvára paralelu svojho národa k babylonskému zajatiu, kde starci „u babylonských vôd kvília“. Neopomína ani novozákonné utrpenie Krista, tam nepriatelja „mecú lós o neviny odev, pretekajúc sa v pripravách popravných“. Hviezdoslav predostiera defetický stav národa, beznádej a strach. Ľudstvo predstavuje prostredníctvom fyto-morfnej metafory stromu, z ktorého „sme skromná ratolesť“. Národu pripisuje atribúty „krv vrelá“, „síl sviežosť“, „naša reč jak stužka dúhová“. Báseň nadobúda polohu pokorného a zúfaleho volania k Bohu, analogicky podľa žalmu 35, 22-23:²¹ „Z hlboka poníženia voláme ťa; lkáme: Ochranca náš, kde si? / Preberáme sa v žaloby stínoch, úpieme: Presvitni!“

V intenciách žalmického zvolávania trestu na nepriateľa a v spojitosti s motívom Božej odplaty sa vinie i záver žalmickej adaptácie P. O. Hviezdoslava, no zároveň v texte rezonuje viera v Boží zákon a v príchod Hospodina vyjadrená prostredníctvom synonymných paralelizmov „veríme na príchod“, „zavítaš v príhodný čas“, „prídeš, sudca spravodlivý“, „na oblaku zjavíš sa“. Imperatívne výzvy stvárnené prostredníctvom asyndeticky spojených výrazov s dôrazom na verbá „príd“, „rozrieš“, „zahlad“, „pomôž“, „vzbud“, „žehnaj“ a „vyved“ vyjadrujú úpenlivé žiadosti adresované Bohu. Záver textu vyznieva „v nádeji blízkej spásy“ s dôrazom na nový čas, ktorý prinesie radostné posolstvo. Prosba „Hospodine, zmiluj sa“ podčiarkuje prosebný ráz Hviezdoslavovej žalmickej adaptácie.

Trpké žalmické tóny sú prítomné v troch žalmických parafrázach, ktoré aludujú s kajúcimi žalmami plnými pokory. Tento tón preniká do popredia najmä v *Žalme žaloby*,²² v individuálnom žalospeve napísanom v deň Hviezdoslavových 40. narodenín. V popredí je motív životnej osamotenosti v spojitosti s jeho rodinným osudom,²³ ktorý sa transformuje i do jeho vzťahu s Bohom. Prichádza ako kajúcnik do chrámu a postupne predkladá Bohu žalobu, že nechal spustnúť jeho rodný dom a siahol na básnikov rod „Rozorvals reťaz rodinky milej, ohnivá zdrvil, stuhu lásky potrhál na strapce, / vyvrátil zo základu zbožný dom – všetko metnul čiernemu osudu!“ Zúfalá existenciálna situácia lyrického subjektu sa v závere mení na pokorné prijatie svojho údely „Ty si pánom života i smrti. Tys dal i mohol vziať“ a slovami biblického žalmistu prosí o odpustenie.

Tragédia lyrického subjektu, jeho blízkych i celého národa pokračuje v žalospevnej básni *De profundis*.²⁴ Celý básnický text je hlbokou úvahou nad ľudským utrpením a Božím zásahom v živote jednotlivca. Autor reflektuje na svoj vlastný osud, začína naliehavým volaním k Bohu „mňa

¹⁹ Metaforám sa bližšie venuje J. Zambor. Zambor, J.: Tvarovanie básne, tvarovanie zmyslu. Bratislava: Veda, 2010, s. 20.

²⁰ „Veď ty, Bože, si nás vyskúšal, (...) voviedol si nás do osídla, na plecía si nám naložil súženia.“ (Ž 66, 10-11).

²¹ „Pane, ty to vidíš, nuž nemlč; Pane, nevzdáľuj sa odo mňa. Prebud' sa, vstaň a zachráň ma.“ (Ž 35, 22-23).

²² Báseň bola napísaná na Hviezdoslavove 40. narodeniny 2. februára 1889 a uverejnená v 4. čísle Cirkevných listov v tom istom roku. Jej interpretáciu podáva Kekeliaková, M.: Žalm žaloby (Žalmy a hymny). In Zambor, J. (ed.): Hviezdoslav v interpretáciách. Bratislava: Literárne informačné centrum, 2009, s. 21-41.

²³ Hviezdoslava postretli smutné životné udalosti – smrť rodičov i súrodencov a strata nádeje na pokračovanie vlastného rodu v potomstve. Šmatlák, S.: Hviezdoslav: Zrod a vývin jeho lyriky, c. d., s. 270.

²⁴ Žalm bol napísaný v roku 1889, ale publikovaný až v Zobraňoch spisoch II, 1895. Interpretáciu básne podáva Valcerová, A.: De profundis (Žalm žaloby). In Zambor, J. (ed.): Hviezdoslav v interpretáciách. Bratislava: Literárne informačné centrum, 2009, s. 42-55.

pokoril si, Bože! – K samej prašnej, chladnej zemi / si povalil ma v hneve, z jasnej výšin koľaje“, ktoré sa v rôznych lexikálnych obmenách vinie celou básňou. Lyrický subjekt sa štylizuje do postavy trpiaceho Prométea, mlčiaceho, odsúdeného, na samom pokraji zúfalstva, potrestaného za svoj titanský individualizmus. Individuálny osud je vyjadrený prostredníctvom osobnej introspekcie a odkazuje na Božiu prítomnosť v živote jednotlivca. Utrpenie je v tejto súvislosti vnímané ako univerzálny fenomén, ktorý ovplyvňuje individuálne pocity bezmocnosti a hľadanie zmyslu života. Rodinný kontext vytvára ďalší rozmer básne. Autor odkazuje na „*hniezdo tiché, skromné*“, ktoré sa stáva zrucaniskom „*a tu Tys' rúcal, boril, Bože sám*“. Národný aspekt básne sa manifestuje skrz symboliku Izraela. Ten je metaforou pre ľudskú komunitu v spoločnom hľadaní cesty k spravodlivosti a vykúpeniu. Autor vytvára paralelu medzi osudom jednotlivca a osudom národa podrobeného Božiemu zásahu a trestu za hriechy. Báseň vytvára priestor pre kontempláciu o základných otázkach ľudskej existencie a náboženského prežívania, s dôrazom na univerzálne aspekty ľudskej skúsenosti v kontexte osobného, rodinného a národného osudu.

Tak, ako zbierka začína pochybnosťami, žalobou a zúfalstvom, k záveru prichádza k uisteniu, ako už samotný názov vypovedá, *Blízko si, Pane!* Text sa vinie rôznymi obdobiami autorovho života počnúc od dieťaťa, cez „*školské putá*“, mládenca, ba muža a zdôrazňuje Božiu blízkosť. V reflexívnej básni autor skúma hlboké osobné a duchovné konflikty. Použitím bohatého symbolického jazyka a obrazov prírody, ako aj intenzívnych biblických referencií Hviezdoslav analyzuje svoju vlastnú hriechnosť „*ja odchýlil sa: človek hriešny, padlý*“. Explicitne odkazuje na vedomie vlastných morálnych zlyhaní a ľudskej slabosti. Prostredníctvom alúzie na biblické motívy prehľbuje kontext ľudskej hriechnosti a vykúpenia. Hviezdoslav tu prezentuje Boha ako všadeprítomného a milosrdného strážcu, ktorý sprevádza človeka aj v najtemnejších chvíľach: „*Ó, bols' všade, vždy mi blízky!*“ Tento motív zdôrazňuje kontrast medzi slabým hriešnym človekom a spravodlivým Bohom, ktorý je zároveň i milosrdným sudcom. Básnik zdôrazňuje morálnu a duchovnú integritu, čo potvrdzuje aj záverečný verš „*Žes' blízko, Pane, vidím, slyším, cítim*“.

Záverečná báseň zbierky je veľkou apoteózou života a zdôrazňuje vôľu k žitiu. Báseň *Žalm života* je zaujímavá motivicky, ale aj sématicky. Objavujú sa v nej rurálne motívy spojené so zemou, klasmi obilia a prácou a vytvárajú symbolickú paralelu vo vzťahu k prejavom ľudskeho, duchovného života. Stavy svojho vnútra skonkrétňuje cez obrazy prírodnej proveniencie. Explicitná je i básnikova túžba priamo pôsobiť na chod sveta, snaží sa oživovať a formovať prostredníctvom poézie a objat' ňou celé univerzum. Svoj pohľad smeruje k Najvyššiemu. V poetickej obraznosti sprítomňuje sľubne sa rozvíjajúce minulé deje, ale i trpké sklamanie zo súčasného stavu národa. Berie na seba smutný údol a snaží sa, tak ako biblický žalmista, prosiť Boha o pomoc pri kliesnení nových síl pre svoj ľud. Vedie s Bohom dramatický dialóg. V zbierke *Žalmy a hymny*, ako i v zbierke *Letorosty* prechádza od piesne „trpkó žalujúcej“ k hymnickej oslave nového dejinného prelomu.

Básnik sa utieka k Bohu, v básňach badať nielen pokorne kľáčiaceho, ale i rozorvaného, zúfalého, neraz až rúhajúceho sa muža, ktorý hľadá odpovede a odovzdáva sa vyššej moci. Je žalmistom, prorokom, ale i tým, kto umelecky zachytáva svet okolo seba. Básnické motívy v zbierke splývajú s národnými a všeludskými a vytvárajú dokonalú harmóniu. „Utrpenie národné je mu ďalej len čiastkou veľkého utrpenia, hlbokého mravného úpadku, do ktorého sa dostáva ľudstvo. Preto bojujúc za pravdu svojho národa, bojuje za víťazstvo dobra v celom ľudstve. To je Hviezdoslavovo kresťansko-národné a všeludské vyznanie“²⁵, ako sa o jeho zbierke vyjadril A. Kostolný. Hviezdoslav smeroval svoju pozornosť najmä na žalmy, v ktorých starozákonný

²⁵ Kostolný, A.: P. O. Hviezdoslav. Život a dielo, c. d., s. 67.

žalmista naliehavo vyzýva Boha, aby potrestal nepriateľov a oslobodil svoj ľud z útlaku. A seba vníma ako básnika-proroka, poslaného národu v čase veľkého utrpenia.

Básne zaradené do uvedenej zbierky sú formálne nejednotné. Vo väčšine dominuje nerýmovaný verš pripomínajúci biblickú poéziu a jambická sylabotonická organizácia veršovej štruktúry. Často využíva perifrázy a pojmy predstavuje prostredníctvom svojho majstrovského poetického nazerania. Jazyková štruktúra Hviezdoslavovej poézie výrazne využíva imperatívne a vokatívne gramatické tvary, ktoré prostredníctvom opakovania efektívne prispievajú k syntaktickému členeniu intonačného toku. Z obsahovo-významového hľadiska je zreteľné opakované používanie slov alebo ich derivácií, čím sa formujú určité významové celky.²⁶ S. Šmatlák píše o generálnej tendencii Hviezdoslavovho básnického štýlu, ide o „úsilie dosahovať čo najvyššiu významovú intenzitu vo vyjadrení básnickej myšlienky (predstavy) pomocou slovnej alebo výrazovej extenzívnosti“.²⁷ Opakovanie slov s významovou gradáciou je charakteristické predovšetkým pre slová z rovnakej gramatickej kategórie. Významnú úlohu zohráva asyndeton, ktorý prispieva k citovo expresívnej stavbe a podčiarkuje vzrušenú atmosféru textu.

Hviezdoslav vo svojich žalmoch vyjadril hlboký smútok nad stavom, v ktorom sa jeho národ nachádzal. Prostredníctvom bohatej lyriky dokázal zachytiť a preniesť na papier celý svoj vnútorný svet – city, myšlienky a vášne. Tieto emócie a reflexie boli formované jeho autentickým vnímaním slovenského života a prírody, ktoré výrazne ovplyvnili celú tvorbu a zanechali v básnikovej duši nezmazateľné stopy. Hviezdoslavove žalmy sú jedinečným spojením biblickej inšpirácie a aktuálnych národných a sociálnych tém, ktoré odrážajú stav slovenského ľudu v období jeho zápasu o slobodu. Básnik prenáša starozákonné modlitby do kontextu svojej doby, čím ich pretvára na výpoveď o utrpení vlastného národa a túžbe po spravodlivosti. Jeho žalmy sú hlbokým osobným vyjadrením viery, pokory a duchovnej útechy, no zároveň nesú v sebe silný odkaz. Vďaka tvorivej syntéze Hviezdoslav nielen obohacuje slovenskú literatúru, ale vytvára trvalé dielo, ktoré zasahuje do slovenskej literatúry. Týmto spôsobom jeho žalmy získavajú univerzálny rozmer oslovujúci i ďalšie generácie.

Poetic Resonances of the Psalms in the Works of P. O. Hviezdoslav

Lubica Blažencová

The study focuses on the significance of Psalms in Slovak literature and art, particularly their creative adaptation in the works of P. O. Hviezdoslav. The poet creates an extensive body of poetic work that presents a comprehensive depiction of national existence. His writing is distinguished not only by its diversity of genres but also by its ability to reflect the continuity of global literary development and apply it within the context of national literature. Hviezdoslav draws poetic inspiration from both nature and the Bible, as well as from spiritual songs. He is inspired by the Old Testament Psalms, infusing them with personal expressions of piety as well as national and social issues. Through his poetry, he conveys personal suffering and humility, sings in the voice of the psalmist, and prays for himself, his nation, his homeland, the natural world, and the breadth of the entire earth and universe. In Hviezdoslav's reflective poetry, tones of penitence and blasphemy emerge, with God manifesting in nature, making the natural world the true locus of divine presence. The inner world of the lyrical subject resonates with nature. His poems create a space for contemplation on the fundamental questions of human existence and religious experience, emphasizing the universal aspects of human experience within the context of personal, familial, and national destiny. Hviezdoslav's poetry resonates not only in Slovakia but also among Slovaks in the Lowland regions.

²⁶ Gbúr, J.: Hviezdoslav a česká poézia, c. d., 172 s.

²⁷ Šmatlák, S.: Hviezdoslav: Zrod a vývin jeho lyriky, c. d., s. 175.